

MARKSİST EMEK DEĞER KURAMI VE EMPERYALİST DÖNEMDE KAPİTALİST SÖMÜRÜ

Bilim ve Ütopya Dergisi
Mayıs 2014, Sayı 239

Yıldırım Koç

Giriş

Marksizm, sınıfsız ve sömürsüz bir dünya doğrultusunda siyasi, iktisadi ve toplumsal dönüşümleri sağlamak amacıyla mevcut düzenin yapısını ve dinamiklerini bilimsel olarak inceler.

Amaç, koşulların olgunlaştığı durumlarda, toplumsal gelişmeyi daha ileri bir aşamaya taşımanın irade müdahalelerini gerçekleştirmektir.

Marksist emek değer kuramı hem kapitalizmin işleyişinin bilimsel analizidir, hem de işçi sınıfının ve kapitalizmin emperyalizm aşamasında sömürülen halkların tarihsel misyonunu belirler, kapitalizmin sınıfsız ve sömürsüz bir dünya doğrultusunda dönüştürülmesinin araçlarını sunar.

Son derece önemli ve Marksizm'in temel tespitlerinden biri olmasına karşın, emek değer kuramı genellikle bilinmemekte, işin kötüsü, bilindiği sanılmaktadır. Bu konudaki temel hatayı daha da önemli kılan diğer bir yanlış, günümüzde kapitalistin kârının kaynağının yalnızca çalıştırdığı işçinin ürettiği değerden el koyduğu bölüm (artık-değer) sanılmasıdır.

Halbuki emperyalist dönemde kapitalistin kârının kaynağı çeşitlenir. Bu çeşitlenmenin siyasi sonucu ise, öne çıkan ve hatta temel bir özellik kazanan çelişkinin niteliğinin değişmesidir.

Bu yazının birinci amacı, önemli varsayımlar ve soyutlamalar temelinde, Marksist emek değer kuramında işçi ile sermayedar arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi özetlemektir. İkinci amaç, emperyalist dönemde kapitalist sömürüyü ve bunun siyasi sonuçlarını kısaca değerlendirmektir. Özellikle; günümüzde kapitalist sömürüyü açıklamada Marksist emek değer kuramı tek başına yetersizdir. Marksist emek değer kuramının karmaşıklığını ve sorunlarını bile bilmeden ve hatta bu karmaşıklığın farkında bile olmadan, emperyalizm aşamasında kapitalist sömürüyü bu kuramla açıkladığını sanmak ise çok yaygın ve büyük bir hatadır.

Marx'ın geliştirdiği emek değer kuramı çok yüksek bir soyutlama düzeyindedir. Bu nedenle, kapitalist sömürüyü bu yüksek soyutlama düzeyindeki kuramla anlatmak hem kolaydır, hem çok zordur.

Kuramın ayrıntılarını ve olağanüstü karmaşıklığını bilmeyen bir kişi, işçinin aldığı ücretle işletmenin kârını karşılaştırarak, kapitalist sömürüyü kolayca anlatır ve bu süreçte Marksist emek değer kuramını kullandığını zanneder. Hiç ekonomi politik kitabı okumamış veya bu alandaki çalışmalarını yalnızca başlangıç kitaplarıyla sınırlı kalmış kişilerin bu rahatlığı vardır. Bu konuda yazan veya konuşan kişinin Marksist emek değer kuramına ilişkin bilgi düzeyini ölçmenin en basit ölçütü, kapitalist düzende işçinin "neyi" sattığı konusundaki tespitidir. Eğer "emeğini satan işçi" veya "emeğin karşılığı" gibi kavramları kullanıyorsa, emek değer kuramının farkında bile değildir; bu kuramı siyasi ve toplumsal mücadelede kullanamaz.¹

Marksist emek değer kuramı son derece karmaşıktır. Ancak doğru biçimde ele alınırsa, emperyalizm döneminde kapitalist sömürüye de ışık tutmaktadır.

Yüksek soyutlama düzeyindeki emek değer kuramı, 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle İngiltere'de yükselen sınıf kavgalarının anlaşılmasında belirleyici öneme sahiptir. Ancak emek değer kuramının bu biçimi, emperyalist dönemdeki sınıf çelişki, çatışma ve uzlaşmalarını açıklayamaz. Emek değer kuramının *Kapital*'in I. Cildindeki (1867) yüksek soyutlama düzeyli sunumu, günümüz dünyasında kapitalistin kârının kaynağını açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Emek değer kuramında, işçiler ve sermayedarlardan oluşan bir toplumda kapitalistin kârının kaynağı yalnızca işçinin yarattığı değer bir bölümdür ("artık-değer"). Halbuki günümüzde

kapitalistin kârının kaynağı çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenmenin sınıfların saflaşması, sınıflar arasındaki ittifaklar, anti-emperyalist mücadele açısından önemli sonuçları bulunmaktadır.

Kapitalizmin emperyalizm aşamasında (ve hatta sömürgeciliğin yeniden canlandırıldığı 19. yüzyıl ortalarından itibaren) emperyalist ülkelerin işçi sınıfları kapitalizmin mezar kazıcıları olmaktan çıkmış, kapitalizmin payandalarına, destekçilerine dönüşmüştür. Payandalıktan yeniden mezar kazıcılığına dönüşme ancak büyük iktisadi kriz ve savaş gibi, işçi sınıflarının yaşam standartlarını ve haklarını ciddi biçimde gerileten ve belki de canlarını tehdit altına sokan durumlarda geçerlidir. Diğer bir olasılık da, sömürülen ülkelerin halklarının ve sosyalist ülkelerin mücadelesiyle emperyalist sömürüye büyük darbe indirilmesi sonucunda, mevcut kaynakların bölüşümünde emperyalist ülke işçi sınıfıyla sermayedar sınıfının ciddi bir çıkar çatışması içine girmek zorunda kalmasıdır.

Kapitalizmin tarihin çöplüğüne atılmasının ilk aşaması, kapitalizmin emperyalizm döneminde elde ettiği ek kâr kaynaklarının anti-emperyalist mücadeleyle engellenmesidir. Böylece kapitalizmin tek kâr kaynağının yeniden artık-değerle kısıtlanmasıyla, emperyalist ülkelerin işçi sınıfları yeniden kapitalizmin mezar kazıcılarına dönüştürülebilecektir.

Emek Değer Kuramının Öncüleri

Marksizmin temellerinden biri, işçi ile sermayedar arasındaki ilişkiyi değerlendiren emek değer kuramıdır.

Emek değer kuramı, klasik iktisatçılar tarafından, farklı bir soruya yanıt ararken geliştirildi.

Kapitalist düzende ürünlerin giderek daha büyük bir bölümü metalaşılıyor, mal halini alıyordu. Bu koşullarda gündeme gelen soru, malların fiyatlarının nasıl oluştuğu oldu.

Fiyatlar rastgele mi oluşuyordu, yoksa fiyatlardan bağımsız olarak malların değeri mi vardı? Arz ve taleple malların fiyatları değişiyordu, ancak bu değişiklikler de rastgele değildi; fiyat oynamaları malların değerleri etrafında oluyordu.

Malların değerlerinin içerdikleri emek miktarıyla belirlendiği tespitinde öncülük William Petty'ye aittir. Petty, daha 1662 yılında yayımlanan *Vergiler ve Katkılar Konusunda Çalışma (Treatise on Taxes and Contributions)* kitabında malların değerlerine ilişkin önemli değerlendirmeler yapmıştı.²

Richard Cantillon ise 1755 yılında yayımlanan *Genel Olarak Ticaretin Doğası Üzerine Yazı (Essai sur la Nature du Commerce en General)* isimli kitabında, "emeğin ürettiği" ile emeğin bunu üretebilmesi için gerekli değerler arasında bir ayırım yaparak, Marx'ın artık-değer analizinin belki de prototipini kavradı. Ayrıca üretlerin belirlenmesinde asgari yaşam düzeyinin oluşmasında "gelenek" etmenine de dikkati çekti.³

Adam Smith ise bu konuları daha sistematik bir biçimde ele aldı.

Adam Smith 1776 yılında yayımlanan *Milletlerin Zenginliği (The Wealth of Nations)* ve David Ricardo da 1817 yılında yayımlanan *Politik Ekonominin ve Vergilendirmenin İlkeleri (The Principles of Political Economy and Taxation)* kitaplarında bu konuyla uğraştılar. Bu iki büyük iktisatçının amacı, kapitalist düzende malların fiyatlarının oluşumunda malların fiyatları ile değerleri arasındaki ilişkiyi ve malların değerlerini belirleyebilmektir.⁴ Bu analizlerinde toplumsal sınıf ilişkilerini kavrama veya siyasal dönüşüm projeleri üretme gibi bir amaçları yoktu.

A.Smith, malların fiyatlarının birbirine oranının onların içerdiği emek miktarıyla belirlendiği görüşündeydi. "Tüm malların değişim değerlerinin gerçek ölçüsü emektir," diye yazıyordu. D.Ricardo ise, metaların (malların) değişim değerlerinin, bu malların içerdikleri emek miktarına göre belirlendiği sonucuna vardı. Kapitalist dönemin bu evresinde özellikle Hindistan'la ticarete çok büyük İngiliz ve Hollanda tekelleri vardı. Bu ticarete konu olan ürünlerin fiyatları farklı mekanizmalarla oluşuyordu. Ancak bunun dışında üretilen ürünlerin değişim değerleri, içerdikleri emek miktarına göre belirleniyordu. Fiyatlar da bu değerlerin etrafında oynuyordu.

A.Smith ve D.Ricardo, malların değerlerinin içerdikleri emek miktarına göre belirlenmesi anlayışından hareketle toplumsal ve siyasal mücadeleye ilişkin sonuçlar çıkarmadılar.

Emek değer kuramına siyasal sonuçlar yükleyen iki kişi, Thomas Hodgskin ve William Thompson oldu.⁵

Thomas Hodgskin, değeri yaratan unsurun emek olduğu anlayışından hareketle, üretilen ürünün mülkiyetinin emeğe ait olması gerektiğini savundu ve kâr ile rantın (kira gelirinin) emekten çalınan kaynaklardan oluştuğunu ileri sürdü.⁶

William Thompson da 1824 yılında yayımlanan *Servetin Bölüşümünün İlkelerinin Araştırılması (An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth)* kitabında, servetin tek yaratıcısının emek olması önermesinden hareket ederek, emeğin yarattığı tüm ürünlerin emeğin hakkı olduğunu ileri sürdü.⁷

Ancak A.Smith ve Ricardo'da veya T.Hodgskin veya W.Thompson'da eksik olan, kapitalist sömürünün özünü oluşturan ilişki, işgücünün metalaşması olgusuydu.

Marx'ın Emek Değer Kuramı

Karl Marx ise, emek değer kuramıyla, kapitalizmin 19. yüzyılın ilk yarısında özellikle İngiltere'de işçi sınıfı açısından bir cehennem yarattığı ve işçilerin bu hayata sert tepki gösterdikleri koşullarda, kapitalist sömürünün serbest rekabetçi dönemdeki özünü kavradı ve açıkladı; bu kuramı kapitalizme karşı toplumsal ve siyasal mücadelenin anlaşılması ve geliştirilmesinin temel unsuru haline getirdi.

K.Marx, emek değer kuramı temelinde işgücünün (emekgücünün) değeri ile emeğin yarattığı değer arasındaki farkı açığa çıkardı ve bu farka (artık-değer), üretim araçları mülkiyetine sahip olan sermayedarın el koyduğunu belirledi. Kapitalizmin yarattığı cehennemi sona erdirmenin yolunun işçi sınıfının sermayedar sınıfa karşı mücadelesi olduğunu açıkladı; kapitalizmin mezar kazıcılarının yoksullar, toplumdan dışlanmış kesimler veya benzerleri değil, işçi sınıfı olduğunu savundu. Çözüm, üretim araçları mülkiyetinin toplumsallaştırılmasıydı. İktisadi, toplumsal ve siyasal gelişmeler bu doğrultuda geliyordu. İşçi sınıfının örgütlü mücadelesi bu dönüşümü gerçekleştirecekti.

Marx'ın emek değer kuramına ilişkin analizleri yüksek bir soyutlama düzeyinde başlamaktadır.

Malların kullanım değeri ve değişim değeri vardır.

Bir malın kullanım değeri, kişiye sağladığı yararadır. Değişim değeri ise, içerdiği toplumsal olarak ortalama verimlilikteki emekle belirlenir.

A.Smith'in verdiği örnek, malların iki değeri arasındaki farkı güzel özetlemektedir. Suyun kullanım değeri çok büyüktür; ancak A.Smith'in ünlü kitabının yayımlandığı 1776 yılında suyun bir değişim değeri yoktur; su, kolayca erişilebilir durumdadır. Buna karşılık elmasın, gösteriş dışında bir kullanım değeri yoktur; ancak değişim değeri çok yüksektir.

Emek değer kuramı, değişim değerinin emekle yaratıldığı görüşündedir. Bir malın değeri, onun üretimi ve yeniden üretimi için toplumsal olarak gerekli emek miktarıyla belirlenmektedir. Diğer bir deyişle, ortalama verimliliğin altında olan emeğin katkısı az, ortalama verimliliğin üstünde olan emeğin katkısı fazladır.

Her meta (mal), kendi içinde billurlaşmış emek miktarına göre değer kazanır. Eğer bir meta, başka bir metanın üretiminde kullanılırsa, aşınır, yıpranır ve böylece kendisinde billurlaşmış olan emeğin bir bölümünü, yeni üretilmekte olan metaya aktarır.

Yeni bir metanın üretiminde, bu ürüne hem daha önce üretilmiş metalarda billurlaşmış olan emeğin (ölü emek) bir bölümü aktarılır, hem de bu süreçte kullanılan emek (canlı emek).

Ancak bu üretim sürecinin sonucunda ortaya çıkan metanın değeri, onun üretiminde kullanılan ürünlerden aktarılan emekle, işçiye ödenen ücretin toplamından daha fazladır; çünkü kapitalist düzende metalaşan işgücü, üretim sürecinde, kendi değerinden daha fazla değer yaratır.

Böylece yeni ürünün içerdiği toplumsal emek miktarı, kullanılan malzemeden aktarılan emek miktarı ile işçiye ödenen ücretin toplamından fazladır; aradaki fark, üretim araçlarına sahip olan sermayedara giden artık-değerdir.

Marx'ın terminolojisi kullanılırsa, bir malın değeri, onun üretiminde kullanılan girdilerden aktarılan değer (c, sabit sermaye), işçinin işgücünden aktarılan değer (v, değişken sermaye) ve artık-değerden (s, artık-değer) oluşur: Metanın değeri=c+v+s.

Burada tekrar tekrar vurgulanması gereken nokta şudur: Marx açısından emek değer kuramının önemi, kapitalizmde fiyatların nasıl oluştuğunu anlamak ve açıklamak değil, kapitalizmi tarih sahnesinden silmek için harekete geçecek toplumsal gücün belirlenmesidir. Bu toplumsal güç,

kapitalist üretim ilişkileri içinde sömürülen işçi sınıfıdır. İşçi sınıfı, yoksul olduğu için değil, kapitalist tarafından sömürüldüğü için kapitalizme karşı olacaktır. Kapitalist sömürünün özü ise aldatma, yağma veya hırsızlık değil, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyettir. Buna göre, kapitalizmin yarattığı cehennemden kurtulmak için sömürüye karşı mücadele etmekten başka çaresi olmayan işçi sınıfı, üretim araçlarını toplumsal mülkiyete geçirerek kapitalizme, sömürüye ve kapitalizmin yarattığı cehenneme son verecektir. Marksist emek değer kuramının amacı, dünyayı değiştirecek gücü kavrayabilmektir. Amaç, kapitalistin kârının kaynağının ve bu ekonomik artışa el koyma sürecinin toplumsal ve siyasal sonuçlarının anlaşılmasıdır.

Emek değer kuramı, işçinin işgücünün değerini belirlerken, işgücünün değeri ile fiyatının (ücretin) eşit olduğu varsayımından hareket etmektedir. Ancak tüm metallerin fiyatları, çeşitli etmenlere bağlı olarak, değerinin etrafında oynamaktadır.

Emek değer kuramı, bu nedenle, aynı zamanda bir “ücret kuramı”dır. İşçinin işgücünün değeri veya fiyatı ise, tarihsel ve kültürel olarak belirlenmiş koşullarda, işçinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yetişmeleri için gerekli olan biyolojik ve diğer ihtiyaçların toplamıdır.

Marx’ın bu en basit biçimiyle özetlenen emek değer kuramı çeşitli varsayımlara dayanmaktadır.

Marksist emek değer kuramının bu basit biçiminin ilk varsayımı, tüm emeğin “üretken emek” olduğudur. Halbuki kapitalist üretim biçiminde emeğin bir bölümü üretken olmayan biçimlerde kullanılır. Emek değer kuramı temelinde fiyat oluşumu araştırılacak olursa, sorunu çok karmaşıklaştıran ve zorlaştıran bir etmen, üretken olmayan emek ve üretken olmayan alanlarda yatırılan sermayedir.

Marksist emek değer kuramının bu basit biçiminin ikinci varsayımı, üretilen metalara aktarılan sabit sermaye miktarının (c), aktarılan toplam değer miktarına (c+v) oranının sektörler arasında aynı olduğudur (sermayenin organik bileşimi sektörler arasında aynıdır). Bu varsayım da gerçeklere uygun değildir. Bazı sektörlerde “c” oransal olarak büyüktür, bazılarında küçüktür. Tarımda, özellikle geri teknolojinin kullanıldığı durumlarda üretilen üründe, üretilen mala aktarılan sabit sermaye payı çok küçük kalır. Buna karşılık, örneğin, ilaç üretiminde hammadde ve makine-teçhizat aracılığıyla nihai ürüne aktarılan sabit sermaye payı, emeğin payına göre yüksektir.

Üçüncü varsayım, serbest rekabetçi piyasadır. Buna göre, piyasada oyuncu olan sermayedarlar, piyasada tek başlarına fiyatları belirleyebilecek güce sahip değillerdir. Ayrıca, piyasaya girişte engeller yoktur, belirli bir ürünün kâr oranının artması durumunda bu alana yeni sermaye akışı ve yatırım olur. Bu koşullarda, malların değerleri ile fiyatları arasında büyük bir fark oluşmaz; fiyatlar, içerdikleri emek miktarına göre belirlenen değerlerin etrafında oynar. Ancak gerçek piyasa koşulları serbest rekabetçi değildir.

Bu üç temel varsayım kabul edilirse, malların değerleri ile fiyatları arasında bir uyum ortaya çıkar; emek değer kuramı, kapitalist sömürü ilişkilerinin özünü olduğu kadar, kapitalist düzende malların fiyatlarının oluşumunu açıklamada temel araç olarak da kullanılabilir.

Ancak bu üç temel varsayım da gerçeklerle çelişmektedir. Fakat bu uyumsuzluk bir sorun yaratmaz, çünkü Marksist emek değer kuramının amacı, kapitalist düzende fiyatları ve fiyatlarla değerler arasındaki ilişkiyi açıklamak değil, kapitalizme karşı mücadele potansiyelini kavramaktır.

Sorunu karmaşıklaştıran ilk konu, “üretken emek” ve “üretken olmayan emek” ayrımıdır.

Üretken olan emek ve üretken olmayan emek konusu klasik iktisatçılarda ve Marx’ta ele alınmıştı. Ancak bu konu 1870’lerden 1957 yılına kadar tartışmaların dışında kaldı. Birçok iktisatçı bu ayrımı gereksiz buluyordu. Ancak bu tartışma Joseph Gillman’ın *Kâr Oranının Düşmesi (The Falling Rate of Profit)* ve Paul Baran’ın *Büyümenin Ekonomi Politikası (The Political Economy of Growth)* kitaplarıyla yeniden gündeme girdi.

Üretken olan emek, genellikle, emeğin maddi bir ürüne dönüşmesi sürecine katkıda bulunan emek olarak tanımlanmaktadır. Örneğin, bir otomobilin üretim sürecine katılanların emeği, üretken emektir. Bu konuda kafa ve beden emeği ayrımı pek doğru değildir, emek süreci genellikle her iki unsuru da birlikte gerektirir. Otomobil üretiminde çalışan ve modeli çizen mühendis de, aracı yapan işçi de üretken faaliyet içindedir. Bu aracı satış yerine taşıyan kişi de üretken emek harcamaktadır. Ancak ticaret, üretken faaliyet değildir. Genellikle zannedilen, bedenen çalışmanın üretken, kafa çalışmasının üretken olmayan faaliyet olduğudur. Kaba yaklaşımda işçinin hep güçlü kuvvetli bir erkek

olarak resmedilmesi de bu yanlış yaklaşımın sonucudur. Bu anlayış da Marksist emek kuramına terstir. Bir binanın projesini çizen mimar ve teknik hesaplarını yapan mühendis üretken faaliyet içindedir.⁸ Sokakları temizleyen temizlik işçisi, çocukları yetiştiren öğretmen, insanların sağlığını koruyan sağlık personeli, bankacılar, reklamcılar, vergi toplayanlar, vb. ise, emek değer kuramı açısından, üretken olmayan bir faaliyet içindedir.

Marx'ta ağırlıklı görüş, üretken emeğin tanımında emeğin maddi bir üründe billurlaşmasıdır. Ancak bazı Marksistler, üretken emeği, rasyonel işleyen bir toplumda toplumun kendisini yeniden üretmesi için gereksinim duyulacak emek olarak tanımlamaktadır. Böyle bir tanım kabul edilirse, eğitimciler, sağlıkçılar, temizlikçiler de üretken emek içinde nitelendirilmelidir.

Bu ayrımın ve bu konudaki tartışmaların, kapitalist toplumda fiyatların oluşumunu açıklamaya çalışan bir kuram açısından önemi vardır; ancak emek değer kuramını kapitalizmi tarihin çöplüğüne gönderecek bir mücadelenin aracı olarak kullanmaya çalışan anlayış açısından bir önemi yoktur.

Üretken emek ve üretken olmayan emek tartışmasının günümüzdeki önemi, dünyada ülkeler arasındaki ilişkiler açısındandır.

En kaba biçimiyle tarım, madencilik, imalat sanayi ve inşaat sektörü üretken faaliyet olarak kabul edilirse, dünyada yeni bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Geçmişte, dünyada üretilen değer önemli bir bölümü gelişmiş kapitalist ülkelerde gerçekleştirilirdi. Diğer bir deyişle, dünyanın atelyeleri günümüzün emperyalist ülkeleriydi.

Ancak son 30-40 yıldır yaşanmakta olan yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde, dünya imalat sanayi üretiminin büyük bölümü artık Çin Halk Cumhuriyeti'nde ve Türkiye gibi az gelişmiş/sömürülen ülkelerde gerçekleştirilmektedir. Emperyalist ülkelerde madencilik ve inşaat gerilemektedir. Tarım sektörü üretimi ise hâlâ önemlidir ve hatta daha da önem kazanmıştır. Bu tablo, emperyalist ülkelerin üretimden koparak, dünyanın diğer kesimlerinde üretilen değere el koydukları bir süreci göstermektedir. Emperyalizm her geçen gün daha da parazitleşmektedir.

Bu durum Lenin tarafından 1907 yılında şöyle ifade edilmiştir:

"Hiçbir şeye sahip olmayanlar fakat aynı zamanda çalışmayanlar sınıfı sömürücüleri devirme yeteneğine sahip değildir. Ancak tüm toplumun ihtiyaçlarını karşılayan proleter sınıfı başarılı bir toplumsal devrim gerçekleştirebilme gücüne sahiptir. Ve şimdi görüyoruz ki, kapsamlı sömürge politikasının sonucu olarak Avrupa proletaryası kısmen öyle bir duruma ulaşmıştır ki, toplumun tümünün ihtiyaçlarını karşılayan onun çalışması değil, pratikte esirleştirilmiş olan sömürge halklarının çalışmasıdır. İngiliz burjuvazisi, örneğin, İngiliz işçilerinden sağladığı kârdan fazla kârı Hindistan'ın ve diğer sömürgelerin nüfusunu oluşturan milyonlarca kişiden sağlamaktadır. Bazı ülkelerde bu koşullar bir ülkenin veya diğerinin proletaryasının sömürgeci şovenizm hastalığına bulaştırılmasının maddi ve ekonomik temellerini yaratmaktadır. Tabii ki bu durum belki yalnızca geçici bir olgu olabilir, ancak yine de tüm ülkelerin proletaryasının bu tür oportünizme karşı mücadelede toparlanabilmesi için bu kötülük açıkça saptanmalı ve onun nedenleri anlaşılmalıdır. Bu mücadele muzaffer olmak zorundadır; çünkü 'ayrıcılık' uluslar kapitalist ulusların giderek küçülen bir bölümünü oluşturmaktadır."⁹

Üretken emek ve üretken olmayan emek konusu dikkate alınmasa bile, sermayenin organik bileşiminin sektörler arasındaki farklılığından kaynaklanan bir dönüşüm (transformasyon) sorunu bulunmaktadır. Bu da, değerlerin serbest rekabet piyasası koşullarında fiyatlara dönüşmesidir. Bu sorun da Marksist emek değer teorisinin çözüme kavuşturulamamış konularından biridir. Ancak bunun da önemi yoktur, çünkü Marksist emek değer teorisinin amacı, kapitalizmde fiyatların oluşumunu açıklamak değildir. Amaç, kapitalizmdeki uzlaşmaz çelişkileri yakalamaktır.

Bunlara ek olarak, serbest rekabetçi dönemde ticaret tekellerinin ve tekelci kapitalizm döneminde de ekonomik yaşamın her alanındaki tekellerin faaliyetleri, malların değerleri ile fiyatları arasındaki ilişkiyi koparmaktadır. Bu konuda Paul Sweezy'nin değerlendirmeleri şöyledir:

"'Tekel fiyatından söz ettiğimizde,' diyor Marx, 'genel bir biçimde kastettiğimiz, genel üretim fiyatı ve ürünün değeri tarafından belirlenmiş olan fiyattan bağımsız olarak, yalnızca alıcıların satınalma hevesi ve onların borçlarını ödeyebilme gücü ile belirlenmiş bir fiyattır.' Diğer bir deyişle, tekelinin arz üzerindeki denetimi, onun talep koşullarından yarar sağlayabilmesine olanak verir. (...) Tekel fiyatı ve değer arasındaki farklılıklar, üretim fiyatı ve değeri arasındaki farklılıklarda da olduğu gibi, bir takım genel kurallara tabi değildir. (...) Tekel durumu, niceliksel değer ilişkilerine zarar verir; niteliksel değer ilişkilerine değil."¹⁰

“Tekel koşulları altında değişim oranları emek zamanı oranlarına uymaz; ayrıca üretim fiyatlarında olduğu gibi emek zamanı oranlarına kuramsal olarak gösterilebilir bir ilişki içinde de değillerdir.”¹¹

“Tekel fiyatlarına ilişkin mantıklı genel kanunlar keşfedilmemiştir, çünkü böyle bir şey yoktur.”¹²

Bu açıdan da bakıldığında, Marksist emek değer kuramının tekelci dönemde fiyat oluşumunu açıklaması mümkün değildir; ancak zaten böyle bir amaç da yoktur. Marx, emek değer kuramıyla, iktisadi bir sorunu çözmeye değil, kapitalizmi yok etmede dayanılacak toplumsal sınıfı belirlemeye çalışmaktadır.

Tüm ücretli çalışmanın üretken emek olduğu, sermayenin organik bileşiminin tüm sektörlerde aynı olduğu ve serbest rekabetçi dönemde yaşandığı varsayımları kabul edildiğinde, bir kapitalistin kârı (kapitalistin ödediği faiz ve kira da bu kârın içindedir), onun istihdam ettiği ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti sayesinde sömürdüğü işçisinden el koyduğu artık-değere eşittir.

Sermayenin organik bileşiminin farklılıkları kabul edilirse, kapitalizmin sektörler arasında kâr oranını eşitleme eğilimi öne çıkar ve fiyat mekanizması aracılığıyla, sermayenin organik bileşiminin düşük olduğu sektörlerde üretilen artık-değerin bir bölümü sermayenin organik bileşiminin yüksek olduğu sektörlerle aktarılır. Değerlerin fiyatlara dönüşümündeki bu sorunun matematiksel olarak çözümü olanaklı değildir. Diğer bir deyişle, sermayenin organik bileşiminin eşit olduğu varsayımı kaldırıldığında, artık bir kapitalistin kârı (kâr, faiz, kira) o işyerindeki işçilerden el konan artık-değere eşit olmaktan çıkar. Ancak bir bütün olarak bakıldığında, ekonomideki kâr (kâr, faiz, kira), ekonomide el konan artık-değere eşittir.

Tartışmanın içine üretken emek ve üretken olmayan emek sorunu eklendiğinde, durum daha da karmaşıklaşır. Üretken olmayan sektörlerde çalışan işçiler değer yaratmaz, başka sektörlerde yaratılan artık-değerden pay alır. Ancak yine de ekonomide yaratılan artık-değerden kendi sermayedarlarının ortalama kâr oranında pay almalarını sağladıkları için sömürüye alet edilmiş olurlar. Artık bu varsayım kalktığında, fiyatları emek değer kuramıyla açıklamak mümkün olmaktan iyice çıkar. Değer yaratmadan (emeğini maddi bir ürüne dönüştürmeden) çalışan işçiler de, toplumda yaratılan değerden pay alır. Bu ise işçi sınıfının tanımı konusunda sorunlar yaratmaktadır. İşçi sınıfı, kapitalistle ilişki içinde artık-değer yaratan ve sömürülen kesimler olarak algılanırsa, üretken faaliyet içinde bulunmayan ücretlilerin işçi sınıfı tanımı dışında tutulması gerekir. Halbuki bu konumda olanların sayısı ve oranı artmaktadır. Bu ücretlilerin sorunları ve talepleri de üretken faaliyet içindeki ücretlilerin durumuyla aynıdır. Ayrıca aynı ücretli, çalışma yaşamının farklı dönemlerinde farklı işlerde çalışarak üretken ve üretken olmayan faaliyetlerde bulunabilmektedir. Bu durumda, işçi sınıfı tanımını, üretken veya üretken olmayan faaliyet ayrımı yapmaksızın, tüm ücretlileri kapsayacak biçimde genişletmekte yarar vardır.

Bu konuda bir başka sorun, emek sömürüsünde bulunan çok küçük işletmelerin durumudur. Marx'ın “Küçük Patron” olarak nitelendirdiği kesimde, işçiler sömürülür, ancak karşılığında bir sermayedar değil, bir “küçük patron” vardır. Eğer bir işyeri sahibi, işçileri sömürmesine karşın, sermaye birikimine gidemiyor ve kendisi üretim sürecinden kopamıyorsa, (basit yeniden üretimden genişletilmiş yeniden üretime geçemiyorsa), bu kişi bir kapitalist değil, bir “küçük patron”dur (“Kleinmeister”).¹³ İşçiler üretken faaliyette bulunup sömürülseler bile, böyle durumlarda sınıf ilişkisi gelişmeyebilir.

Marksist emek değer teorisi, malların fiyatlarının belirlenmesinde malların değerlerini anlamaya çalışmada kullanılacak bir araç değil, sömürüye karşı sınıf mücadelesinin bir aracıdır.

Bu çerçevede bakıldığında, kapitalizmde kârın kaynağının analizi, kapitalizmin yol açtığı sınıf ilişkilerinin kavranması açısından hayati önemdedir. Kârın kaynağının belirlenmesinde kullanılan yaklaşım ise, emek değer kuramıdır.

Tekelci Kapitalizm (Emperyalizm) Döneminde Kapitalistin Kârının Kaynağı

Gelişmiş kapitalist ülkelerde 19. yüzyılda sermayedar sınıfın kârının ana kaynağı işçi sınıfının sömürülmesiydi. Bu sömürü ilişkisi bu ülkelerin işçi sınıflarını kapitalizmin mezar kazıcıları haline getiriyordu, onları devrimcileştiriyordu.

Ancak daha sonraki dönemlerde kapitalistlerin kârının kaynağı çeşitlendi.

Küçük üreticiliğin tasfiye olmadığı ülkelerde, kapitalistler, fiyat mekanizmaları aracılığıyla, kendi ülkelerindeki küçük üreticilerin ürünlerini değerlerinin altında fiyatlarla satın almaya başladılar. Kapitalistlerin malları ise bu kesimlere değerlerinin üstünde fiyatlarla satıldı. Böylece kapitalistin kârının unsurları çeşitlendi. Bunun sınıflar mücadelesine yansması ise, işçi sınıfının özellikle topraksız ve az topraklı yoksul köylüyle, kırsal kesimde ve kentlerdeki küçük burjuvaziyle sermayeye ve özellikle tekelci sermayeye karşı ittifakı oldu.

Sermaye tekelci sermayeye dönüştükçe, malların fiyatları değerlerinden iyice saptı. Özellikle tekelci kapitalizm (emperyalizm) döneminde sermayedarın kârının önemli bir bölümü, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerin halklarının yağmalanmasından elde edilmeye başlandı. Bu gelişimin sınıflar mücadelesine yansması, anti-emperyalist mücadelenin yükselmesi oldu.¹⁴

Özellikle son 40-50 yıllık dönemde sermayedar sınıfın kârı içinde sıcak para operasyonlarının önemi arttı. "Kumarhane kapitalizmi" olarak nitelendirilen ilişkiler, üretimden çok parasal ilişkilerle kâr elde etmeye yöneldi. Kapitalizm üretimden kopmaya, iyice parazitleşmeye başladı.

İnsanlığın gelişiminin önündeki en önemli engeli oluşturan ve dünyayı yok etme tehditlerinin kaynağı olan kapitalizm tarihin çöplüğüne atılacaktır. Kapitalizmin mezar kazıcılarını doğru olarak tespit etmekte kullanılacak en önemli araç, kapitalistlerin kârının kaynağının doğru biçimde analizidir.

Yukarıda belirtilen varsayımlar temelindeki yüksek soyutlama düzeyinde, Marksist emek değer kuramı emperyalizm öncesi dönemin sınıf çatışmalarını açıklamada en önemli araçtır. Ancak emperyalizm dönemindeki ilişkileri bu araçla analiz etmeye çalışmak, gerçekliğin kavranmasına katkıda bulunmamaktadır. Daha da büyük hata, Marksist emek değer kuramını bile kavramadan, bu anlayışı analizlerde kullandığını sanmak veya iddia etmektir.

Avrupa, ABD ve Japonya işçi sınıflarının emperyalist sömürü olanaklarının yaratılması sonrasında ehlileştirilmesi, evcilleştirilmesi, reformistleştirilmesi bu süreçle olmuştur. Emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının yeniden devrimcileşmesinin önkoşullarından biri ise emperyalist sömürünün sona erdirilmesidir. Emperyalist sömürden emperyalist ülkelerin işçi sınıflarına aktarılan pay dikkate alınmadan bu ülkelerin bazılarında zaman zaman ortaya çıkan işçi eylemlerini, yaklaşan bir devrimin habercisi sanmak, emek değer kuramının ve emperyalizm döneminde kapitalistin kârının çeşitlenmesinin kavranmadığının bir göstergesidir.

Emperyalist Sömürü ve Emperyalist Ülkelerde İşçi Sınıfı

Kapitalist sömürü işçi sınıfları için bir cehennem yarattı. Bu cehennem ise kapitalizmin mezar kazıcılarını üretti.¹⁵ Sermayedar sınıfın gelişen ve ürküten sınıf mücadelesine tepkisi ise, emperyalist sömürüyle kendi işçi sınıfına önemli yararlar sağlamak, onları emperyalizmin ve kapitalizmin paydalarına dönüştürmek oldu. Engels daha 1858 yılında İngiltere'de proletaryanın bu dönüşümünü belirliyor ve "burjuva proletarya"dan söz ediyordu.

Emperyalist ülkelerin işçi sınıfları emperyalist sömürden nasıl yararlanmaktadır? Emperyalist dönemde kapitalistin kârının kaynağının çeşitlenmesi, ülke içinde ve uluslararası düzeyde sınıflar saflaşması ve mücadelesini nasıl etkilemektedir?

Emperyalist sömürü, yağma ve talan sayesinde elde edilen kaynaklarla, emperyalist ülke işçi sınıfları önemli kazançlar elde etti.

Emperyalist ülkelerde temel tüketim malları ucuzlatılabildi. Sömürge ve yarı-sömürgelerden ve günümüzde az gelişmiş ülkelerden sağlanan ucuz gıda maddeleriyle ve ucuz hammaddelerle hayat daha ucuz hale getirilerek, işçilerin satınalma gücü artırıldı. Örneğin, Türkiye gibi ülkelerde düşük ücretlerle ve kötü çalışma koşullarında üretilen giyim eşyaları, televizyon setleri, buzdolapları, vb., emperyalist ülkelerin işçilerinin tümünün bu malları ucuz temin edebilmesini olanaklı kıldı. Türkiye'de gömlek üreten işçilerin ücretleri artınca, bundan zarar görenler arasında Avrupalı işçiler (tüketiciler) de bulunmaktadır.

Tony Cliff, 1957 yılında yayınlanan bir makalesinde, emperyalizmin geri ve sömürge ülkelerden son derece ucuz gıda maddesi ve hammadde sağladığını ve bundan yalnızca işçi aristokrasisi gibi bir azınlığın değil, endüstrileşmiş ülkelerin işçi sınıfının bütününe yaşam standardının olumlu biçimde

etkilendiğini yazmaktadır. Tony Cliff, aynı makalede, geri ve sömürge ülkelerin, endüstrileşmiş ülkelerde üretim fazlası eğilimini zayıflattığına, işsiz sayısını azalttığına, kâr oranında bir düşme olmaksızın ücretleri artırdığına da değinmektedir.¹⁶

Ayrıca, sömürge ve yarı-sömürgelerden ve ardından günümüzde az gelişmiş ülkelerden getirilen işçilere düşük ücretler ödenerek, en pis ve tehlikeli işler yaptırıldı, kentlerin altyapıları inşa edildi.

Emperyalist sömürü sayesinde emperyalist ülkelerin şirketleri kârlarını artırdıkça, işçilerin gerçek ücretleri yükseltildi, çalışma koşulları geliştirildi.

Emperyalist ülkelerde işçilerin az gelişmiş ülke işçilerine göre çok daha yüksek ücretlerinin, çok daha iyi yaşama ve çalışma koşullarının temel nedeni, daha yüksek üretkenlik düzeyi midir, tekelci kapitalizmin (ve emperyalizmin) sömürüsü mü? Charles Bettelheim, farkın kaynağının üretkenlik düzeyleri arasındaki fark olduğunu ileri sürmektedir. Arghiri Emmanuel ise farkın sömürüden (eşit olmayan değişimden) kaynaklandığını savunmaktadır.¹⁷

Farkın asıl kaynağının emperyalist sömürü olduğu basit birkaç örnekle kolayca anlaşılabilir.

İngiltere’de ve Türkiye’deki belediye otobüs şoförlerinin veya tezgahhtarların ücretleri ve çalışma/yaşama koşulları arasında büyük fark vardır. Her iki ülkede de bu alanda kullanılan teknoloji aynıdır. Türkiye’deki belediye otobüs şoförlerinin ve tezgahhtarların çalışma süresi, temposu ve yoğunluğu ise İngiltere’dekilerden daha fazladır. Aradaki farkın nedeni, İngiltere’deki şoförün emperyalist sömürüden yararlanabilmesidir.

Ulusötesi şirketler çeşitli ülkelerdeki yatırımlarında yakın teknolojiler kullanmaktadır. Ancak az gelişmiş ülkelerde ücretler daha düşük, çalışma ve yaşama koşulları daha kötüdür.

Emperyalist ülkelerde işçi sınıflarının az gelişmiş ülkelere göre daha iyi yaşama ve çalışma koşullarına sahip olmasının temelinde kapitalistin kârının kaynaklarının çeşitlenmesi ve kârın artması yatmaktadır. Bu kâr artışı, 19. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere’de ve tekelci kapitalist (veya emperyalist) döneme kadar örneğin Fransa’da kapitalist düzen açısından önemli bir tehdit oluşturan işçi sınıflarının ehlileştirilmesini, evcilleştirilmesini ve düzenle bütünleştirilmesini sağlamıştır.

Günümüzde emperyalist ülkelerde üretim araçları mülkiyetine sermayedar sınıf sahiptir ve bir artık-değer sömürüsü vardır. Marksist emek değer kuramı bu sömürünün ana hatlarını açıklamaktadır. Ancak emperyalizm olgusu ve kapitalistin kârının böylece çeşitlenmiş olduğu gerçeği dikkate alınmazsa, emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının günümüzdeki yaşama ve çalışma koşulları da, emperyalizmi ve kapitalizmi destekleyen ve savunan toplumsal ve siyasal tavırları da açıklanamaz.

Emperyalist ülkelerde işçi sınıfı ile sermayedar sınıf arasındaki çıkar bütünleşmesinin göstergelerinden ve araçlarından biri, ücret artışlarının üretkenlik artışı ile bağlantılı kılınmasıdır.

Üretkenlik artışında kullanılan ölçüt, büyük çoğunlukla, fiziksel miktarlar değil, işçi veya çalışılan fiili süre başına üretilen “katma değer”dir. “Katma değer” kavramı, üretim sonucunda elde edilen ürünün satış fiyatı ile girdilerin (makine-teçhizat ve diğer değerlerin amortismanı dahil) maliyeti arasındaki farktır. Katma değer, artık-değerden, tek kârından ve emperyalist sömürüden oluşmaktadır.

Katma değer artırılmasında bir etmen, belirli bir süre içinde daha fazla fiziksel üretim yapılması, üretim sürecinin daha “yalın” hale getirilmesi ve israfın azaltılmasıdır. Bunlar, üretimde çalışan işçinin sermayedarla ilişkisi çerçevesinde ele alınabilir. Burada işçinin ve sermayedarın çıkarları çelişmektedir.

Katma değer artırılmasında ikinci etmen, üretilen ürünlerin daha yüksek fiyatlarla (değerlerinin çok üstünde tek fiyatlarıyla) satılmasıdır.

Katma değer artırılmasında üçüncü etmen, özellikle az gelişmiş ülkelerden temin edilen girdilerin, değerlerinin altında fiyatlarla satın alınmasıdır.

İkinci ve üçüncü etmenlerde ise, emperyalist ülkedeki işçinin ve sermayedarın çıkarları aynıdır.

Katma değer, artık-değerin yanı sıra tek kâr ve emperyalist sömürüden oluşması nedeniyle, katma değer ve “üretkenlik” artışı çeşitli biçimlerde sağlanabilmektedir. Ücret artışlarının üretkenlik artışlarına bağlanması, bu nedenle, sınıf çelişkilerini keskinleştirmemekte, tam tersine, işçileri kapitalist düzenle daha etkili bir biçimde bütünleştirmede kullanılmaktadır. Emperyalist ülkelerde uygulamadaki genel eğilim de budur.

Emperyalist ülkelerin işçi sınıflarının emperyalist sömürden sağladıkları yararlar bunlarla da sınırlı değildir.

Emperyalist sömürden devlete aktarılan kaynaklarla “sosyal refah devleti”nin finansmanı gerçekleştirildi; toplumun tüm kesimlerine eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, toplu konut, toplu taşımacılık, vb. alanlarda önemli yararlar sağlandı.

Emperyalist ülkelerin hemen hemen tümünde, asgari düzeyde geçimini sağlayacak bir geliri olmayan kişilere bu gelirin devlet tarafından ve vergi gelirleriyle finanse edilerek sağlanması da sosyal devletin önemli unsurlarından biridir. Ancak bu vergilerin en önemli kaynağı da, emperyalist tekellerin uluslararası düzeyde gerçekleştirdiği yüksek kârlardır. İşçilerden kesilen verginin bir bölümü bile, işçilerin emperyalist sömürü sayesinde elde edebildikleri yüksek ücretlerden alındığı için, emperyalist sömürü ile bağlantılıdır.

Sermayedar sınıfla girilen ittifak sayesinde, emperyalist ülkelerde işçi hakları, sendikal hak ve özgürlükler ve demokratikleşme daha kolay elde edildi; işçi sınıfının kapitalist sisteme karşı başkaldırıları durduruldu. Birçok ülkede genel oy hakkının elde edilmesi bile, emperyalist döneme geçişle mümkün oldu.

Bu dönemde emperyalist ülkelerde kamu kesimindeki istihdamın toplam istihdam içindeki payı arttı. Kamu kesiminde iyi koşullarla istihdam, sınıf bilincini zayıflattı; işçi sınıfının emperyalist devletle bütünleşme eğilimini güçlendirdi.

Bazı emperyalist ülkeler, sömürgeleri sayesinde işsizliği azalttı; işsizlerin bir bölümü sömürgelere yerleştirildi veya emperyalist ülke şirketlerinin sömürgelerdeki işyerlerinde geçici sürelerle yüksek ücretlerle çalıştırıldı. Bu işçiler de yerli işçilerle ortak bir mücadele içine genellikle girmediler.¹⁸

Ayrıca, emperyalist ülke tekellerinin dünya ölçeğindeki faaliyetleri sayesinde emperyalist ülkedeki yatırımları ve istihdam edilen işçi sayısı arttı. İşçinin çalıştığı şirketin başarısı işçinin (a) istihdamını, (b) daha yüksek ve daha iyi çalışma koşullarını, (c) sosyal güvenliğini, emeklilik haklarını ve yararlandığı sağlık hizmetlerini, (ç) bazı durumlarda şirkete ait konutlarda kalabilmelerini, (d) hisse senedi sahibiyse, gelirini; (e) emeklilik fonu şirket hisselerine yatırım yaptıysa, emeklilik gelirin artmasını sağladı ve sağlıyor. Bazı şirketlerde kâra dayalı ücret sistemleri veya kâra bağlı ikramiye uygulamaları, bu çıkar bütünleşmesini daha da pekiştirdi.¹⁹ Ayrıca, işçinin kendisinin veya bağlı bulunduğu emeklilik fonunun elinde hisse senedinin bulunması, işçiyi hem şirketine, hem de genel olarak kapitalizme daha sıkı bağlarla bağladı.

19. yüzyılın ortalarına kadar kapitalizmin sonuçlarına, kapitalizmin yarattığı cehenneme ve sefaletle karşı mücadele eden işçi sınıfları, kapitalizmle uzlaştıkça sefilleşti; kapitalizmin mezar kazıcıları olarak düşünülenler, emperyalizmin ve kapitalizmin payandalarına, destekçilerine dönüştü. Bu konumda olanlar yalnızca işçi aristokrasileri, işçi sınıfının bazı kesim veya katmanları veya sendikalı işçiler değildir; işçi sınıflarının bütünüdür. Özellikle “sosyal refah devleti” uygulamaları, işçi sınıfı içinde katmanlara veya kesimlere göre bir ayırım yapmamakta, işçi sınıfının bütününe önemli destekler sağlamakta ve hatta özellikle de daha dezavantajlı konumda olan kesim ve bireyler için pozitif ayrımcılık yapmaktadır.

Sömürgelerden, eski sömürgelerden ve yeni-sömürgelerden getirilen kara, sarı veya beyaz derili işçiler, emperyalist ülke işçi sınıfında tabakalaşma yarattı; en zor, tehlikeli ve itibarsız işler bu işçilere yaptırıldı. Ayrıca, emperyalist politikalar, emperyalist ülke işçi sınıfına psikolojik bir rahatlama getirdi; bu insanlar “en alttakiler” olmaktan kurtuldu; sermayedarlarla ilişkilerindeki olumsuz konumlarını unutturacak biçimde kendilerini daha üstün görebilecekleri sömürge ve yarı-sömürge ülkeler halkları vardı.

Emperyalist ülkenin attığı “sofra kırıntıları” yalnızca sendikalı işçilere değil, sınıfın çok büyük kesimlerine önemli yararlar sağladı. Sosyal devlet uygulamalarında ve yasayla sağlanmış iş güvencesinde, sendikalı-sendikasız işçi ayrımı yoktur. Ücretler ve diğer çalışma koşulları konusundaki ileri haklar ise ya toplu iş sözleşmeleri, ya bağlanmış toplu iş sözleşmelerinin diğer işyerlerine teşmil edilmesi, ya da sendika dışında işyeri konseyleri ile işverenler arasında imzalanan anlaşmalarla işçi sınıfının çok daha geniş kesimlerine yaygınlaştırıldı. Sosyal devlet öncelikle işçi aristokratlarını değil, işçi sınıfının en alttakilerini korudu.

Emperyalist ülkenin devleti, sermayedarları ve işçi sınıfı arasındaki bu çıkar bütünlüğü, “sosyal ortaklık” olarak doğru bir biçimde formüle edilirken, çeşitli yapılanmalar ve anlaşmalarla da kurumsallaştırıldı. Çeşitli biçimlerde yönetime katılma uygulandı. Toplumsal anlaşmalar imzalandı. İşyeri konseyleri yaygınlaştırıldı. Ekonomik ve Sosyal Konsey benzeri yapılanmalar yaratıldı. “Sosyal diyalog” geliştirildi.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfları, bu ve benzeri nedenlere bağlı olarak, özellikle kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaklaşık 30 yıl süren Altın Çağı boyunca emperyalizme ve kapitalizme sahip çıktı, devletlerinin ve sermayedar sınıflarının emperyalist politikalarını destekledi. Kapitalizm 1970’li yıllarda krizler dönemine girince, sosyal devlette bir zayıflama yaşandı. Ancak emperyalist sömürü aracılığıyla kaynak aktarma büyük ölçüde devam etti. Kapitalist sistem, sosyal devletin zayıflamasının yol açabileceği tepkileri, işçileri ve emeklilik fonlarını hisse senedi sahibi yaparak ve işyerlerinde kâra dayalı ücret sistemlerini teşvik ederek büyük ölçüde giderdi. Böylece, ekonomik krizler sınıf çelişkilerinin keskinleşmesine, önemli toplumsal ve siyasal sorunlara yol açmadı; tam tersine, emperyalist ülkelerin işçi sınıfları ile sermayedarları arasında hem şirketler düzeyinde, hem de ulusal düzeyde daha gelişkin bir bütünleşme gündeme geldi. Gelişmiş kapitalist ülkelerde grevlerin azalmasında, hisse senedi sahipliğinin ve kâra dayalı ücret sistemlerinin de etkisi oldu. Emperyalist ülkelerin işçi sınıfları, aldatıldıkları için değil, kısa vadeli somut çıkarları bu sömürü düzeninin devamında olduğunu kavradıklarından, bu toplumsal ve siyasal çizgiyi izledi. Bu nedenle emperyalist ülkelerde sermayedar sınıf ve işçi sınıfları, aralarındaki ilişkiyi çok doğru bir biçimde “sosyal ortak”lık olarak adlandırmaktadır.

İşçi sınıfının büyük bölümü kapitalizm çerçevesinde hayatından memnun olduğu sürece (artık-değer sömürüsü olsa bile) alternatif arayışına girmez. Emperyalist sömürü ve yağma devam ettiği sürece de işçi sınıfı kapitalizm çerçevesinde hayatından şu yada bu ölçüde memnun olur. Emperyalist sömürünün, emperyalistler arası mücadeleyle azaldığı durumlarda milliyetçilik ön plana çıkar ve işçi sınıfı, kendi sermayedarlarıyla birlikte, emperyalist yağmadan pay almaya çalışır. Ancak emperyalist sömürünün az gelişmiş ülke halkları ve sosyalist ülkeler tarafından kalıcı bir biçimde geriletildiği durumlarda, emperyalist ülke işçi sınıfı kendi sermayedar sınıfıyla mücadeleye zorlanır.

Emperyalist ülkelerde seyrek de olsa dönem dönem militan işçi eylemleri de görüldü. Ancak bu eylemlerin hemen hemen tamamı, kapitalizmin sınırları içinde ücretleri yükseltmeye, çalışma ve yaşama koşullarını düzeltmeye yönelikti. İşçi sınıfını ehlileştirme, evcilleştirme ve sistemle bütünleştirme girişimlerine tek tek sermayedarların direndiği koşullarda, burjuvazinin genel ve uzun vadeli çıkarlarını savunan devletler, gereken tavizleri verdi. Kapitalizm, emperyalist sömürü ve bir ölçüde de üretici güçlerde meydana getirdiği gelişme sayesinde, işçi sınıflarını geçmişte kendisinin attığı cehennemden kurtardı; kapitalist sistem içinde memnun kalacakları bir yaşam, güvence ve geleceğe ilişkin umut verdi. Kapitalizmin bireycileştirici ve yabancılaştırıcı etkisi nedeniyle ruh ve akıl sağlığını yitirenler için de bakım hizmeti sağladı.

Emperyalizm, işçi sınıfı saflarında enternasyonalizmi değil, milliyetçiliği güçlendirdi. Emperyalist ülkelerin işçi sınıfları, emperyalist sömürüye borçlu oldukları iyi yaşama ve çalışma koşullarının sürdürülebilmesi için saldırgan ve haksız bir milliyetçiliğin (ve hatta şovenizmin) esiri oldu. Emperyalizmin baskı ve sömürüsü altındaki ülkelerin, nüfus içindeki payları hızla yükselen işçi sınıfları ise, anti-emperyalist mücadelede tarihsel olarak devrimci bir milliyetçiliğe yöneldi. “Küresel saldırı küresel direniş”e yol açmadı. Emperyalizm, işçi sınıfı enternasyonalizmini de parçaladı, tüm ülkelerde işçi sınıfı saflarında milliyetçiliği güçlendirdi.

Emperyalist Sömürü ve Revizyonizm

Emperyalist ülkelerin işçi sınıfları bu süreçte evcilleştikçe, işçilerin desteğini almaya çalışan siyasal akımlar da reformistleşti, revizyonistleşti. 19. yüzyılın sonunda Alman işçi sınıfını kapitalizmin savunucusu haline getirenler revizyonist Eduard Bernstein ve daha sonra Karl Kautsky değildi. Alman kapitalizmi Alman işçi sınıfına emperyalist sömürü sayesinde kapitalizm çerçevesinde sağladığı olanaklarla onları evcilleştirdi; evcilleşmiş işçilerin desteğini almak isteyen Alman Sosyal Demokrat Partisi de reformistleşti, revizyonistleşti. Avrupa işçi sınıflarını “melun Kautsky” aldatmadı; evcilleşmiş

Avrupa işçi sınıfları, Marksist Kautsky'yi "melun" yaptı. Bu süreç, Avrupa'nın emperyalist ülkelerinin tümünde yaşandı.²⁰

Avrupa'nın, ABD'nin ve Japonya'nın yalnızca komünistleri kapitalizme ve emperyalizme karşı çıkmaya başladı.

Özellikle Fransa ve İtalya'da komünist partileri

- 1917 sonrasında Sovyetler Birliği'nin varlığına ve toplumsal yaşamda sağladığı başarılarına,
- Komünistlerin Almanya'da ve İtalya'da faşizme karşı verdikleri mücadeleye,
- İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın, Belçika'nın ve İtalya'nın işgaline karşı sürdürdükleri özverili savaşa,
- Kızıl Ordu'nun Avrupa'yı Nazilerden kurtaran darbeyi indirmesine ve
- Fransa ve İtalya'da komünistlerin yerel yönetimlerdeki etkili ve başarılı çalışmalarına bağlı olarak, bir dönem burjuva demokrasisi içinde önemli başarılar elde ettiler.

Ancak bir süre sonra, faşizmin ve İkinci Dünya Savaşı'nın anıları unutulup, Soğuk Savaş'ın etkisi belirleyici olunca, bu güç aşınmaya başladı. Özellikle Sovyetler Birliği'nin kendi ülke çıkarlarını ön planda tutan bazı anti-demokratik davranışları komünist partilerini zayıflattı. Ayrıca, kapitalizmin Altın Çağı olarak nitelenen dönemde (kabaca 1945-1975) Avrupa'nın emperyalist ülkelerinin işçi sınıflarının çalışma ve yaşama koşullarında meydana gelen büyük iyileşme, işçilerin desteğini sürdürmek isteyen komünist partilerin saflarında yeni bir revizyonist akımı hakim kıldı. Bernstein'in ve ardından Kautsky'nin revizyonist çizgisini geçmişte reddetmiş olan komünistler, emperyalist sömürü sayesinde kapitalist düzen içinde geçmişten çok daha iyi çalışma ve yaşama koşullarına kavuştukları için iyice evcilleştirilmiş olan işçi sınıflarının etkisiyle yeniden revizyonistleştiler. Avrupa komünizmi ve ardından, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrasında yaşanan çöküş, bu süreci doğal sonuçlarına götürdü.

Sermayenin uluslararası düzeyde yoğunlaşmasında ve merkezileşmesinde geline yeni aşama, ulusötesi şirketleri ön plana çıkardı. Kârlarını daha da artırma güdüsü ve artan uluslararası rekabet, ulusötesi şirketlerin üretim birimlerini Çin Halk Cumhuriyeti'ne ve az gelişmiş ülkelere aktarmalarına neden oldu. Bu gelişme, emperyalist devletlerin vergi ve sosyal güvenlik primi kayıplarına yol açtı. Ekonomik durgunluk ve krizler de bu kayıpları daha da artırdı. Ulusötesi şirketlerin yeni politikaları ve krizler, emperyalist ülkelerde istihdam kayıplarına neden oldu. Bu durumda, ulusötesi şirketlere karşı anti-emperyalist mücadele, küreselleşme karşıtlarının uluslararası dayanışması ve mücadelesi gelişmedi. Tam tersine, emperyalist ülkelerin örgütlülük ve mücadele bilinci, kararlılığı ve azmi konusunda iyice gerilemiş olan işçi sınıfları, kapitalist düzeni ve emperyalist sömürüyü daha fazla desteklemeye, devletleriyle ve sermayedar sınıflarıyla daha yakın bir işbirliği kurmaya başladılar.

Sonuç

Kapitalist sömürü, ağırlıklı olarak üretken işçilerin yarattığı ve sermayedarın el koyduğu artık-değere dayandığı sürece, kapitalizme karşı mücadelenin temel ve öncü gücü, bu sömürüye doğrudan maruz kalan ve bu sömürü nedeniyle kapitalist düzende cehennemini yaşayan işçi sınıfıdır.

Bu koşullar işçi sınıfını kapitalizmin mezar kazıcısı yaptı; sermayedarların uluslararası düzeydeki işbirliği ve dayanışmasına karşı işçi sınıfı enternasyonalizmini geliştirdi.

Marksist emek değer kuramı, bu ilişkileri açıklayan anlayıştır.

Ancak bu ilişkiler sonucunda sınıf mücadelesinin keskinleşmesi nedeniyle ve sermaye birikiminin ulaştığı yeni düzeyde, kapitalistin kârının kaynağı çeşitlendirildi. Emperyalist ülkelerde kapitalistin kârının en önemli kaynağı, kendi istihdam ettiği işçinin ürettiği ve kendisinin el koyduğu artık-değer olmaktan çıktı; sömürge, yarı-sömürge ve yeni-sömürge ülkelerin halklarının yarattığı ve emperyalistlerin tekelci piyasa ve borç ilişkileri veya doğrudan yağma aracılığıyla el koyduğu ekonomik artık oldu. Yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde bu ülkelerin halklarının giderek artan bir bölümünün işçi sınıfından oluşması, bu ilişkiyi daha da karmaşık bir duruma getirdi. Emperyalist ülkelerin işçi sınıfları ise aktarılan bu ekonomik artık sayesinde kapitalizmin cehenneminden çıkarıldı; emperyalist ülkelerde sınıf mücadelesinin yerini sınıf işbirliği ve revizyonizm, kapitalizmin mezar kazıcılarının yerini kapitalizmin payandaları aldı.

Bu koşullarda emperyalist dönemde kapitalist sömürü, “ezilen, bağımlı ve kullaştırılmış milletler ile ezen, sömüren ve egemen milletler”i yarattı.

Emek değer kuramı kapitalist sömürünün 19. yüzyılda hakim olan biçimini ve 19. yüzyılda kapitalist ülkelerdeki sınıf mücadelesinin özünü anlamada yol gösterici bir çözümlemedir. Ancak bu kuramın temeli de “emek” ile “emekgücü” veya “işgücü” arasındaki farktır.

Üzücü olan, günümüz Türkiye’sinde, bazı kişilerin 19. yüzyıl için geçerli olan bu analizi (doğru biçimde de anlamadan) günümüzdeki ilişkilerin kavranmasında temel alma çabasıdır.

Kapitalist sömürünün emperyalist dönemde aldığı çok daha karmaşık biçim, hem uluslararası ilişkilerde, hem ülkelerdeki sınıf mücadelesinde önemli değişikliklere yol açmaktadır. Emperyalist ülkelerde sınıf mücadelesi gerilerken, emperyalist ülkelerle sömürülen ülkelerin halkları arasındaki çelişki ön plana çıkmaktadır. Çağımızda ise sömürülen ülkelerin halklarının giderek daha da büyük bölümünü işçi sınıflarının oluşturması, anti-emperyalist milli mücadelenin sömürülen ülkelerin işçi sınıflarının önderliğinde verilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Tüm bu nedenlere bağlı olarak, Marksist emek değer kuramının doğru öğrenilmesi ve emperyalist dönemde kapitalist sömürünün doğru çözülmesi, günümüzün siyasal görevlerinin kavranabilmesi açısından son derece önemlidir.

¹ Marx’ın ilk dönem çalışmalarında “emek satışı” kavramı kullanılmıştır. Örneğin, 1847 yılında yayımlanan *Felsefenin Sefaleti* kitabında şöyle yazmaktadır: “Kendisi de bir meta olan emek, bu durumuyla emek-metasını üretmek için gerekli olan emek süresi ile ölçülmektedir.” (Marx-Engels, *Collected Works*, Vol.6, Progress Publishers, Moskova, 1976, s.125) Marx bu hatasını daha sonraki yıllarda düzeltmiştir.

² Lapides, K., *Marx’s Wage Theory in Historical Perspective, Its Origins, Development and Interpretation*, Praeger Pub., Connecticut, 1998, s.17 ve 30.

³ Lapides, K., a.g.k., 1998, s.22-23.

⁴ Bu konularda bkz. Dobb, M., *Theories of Value and Distribution Since Adam Smith, Ideology and Economic Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985; Hunt, E.K., *History of Economic Thought: A Critical Perspective*, Wadsworth Publishing Company, California, 1979; Meek, R.L., *Studies in the Labour Theory of Value*, Lawrence and Wishart, London, 1973.

⁵ Thomas Hodgskin ve William Thompson’un 1820’li yıllarda yayımlanan kitaplarının tıpkıbasımları 1960’lı yıllarda yapıldı. Hodgskin, T., *Labour Defended Against the Claims of Capital or The Unproductiveness of Capital Proved with Reference to the Present Combinations Amongst Journeymen* (1825), Augustus M.Kelley Publishers, New York, 1969. Hodgskin, T., *Popular Political Economy, Four Lectures Delivered at the London Mechanics’ Institution* (1827), Augustus M.Kelley Publishers, New York, 1966. Thompson, W., *An Inquiry into the Principles of the Distribution of Wealth Most Conducive to Human Happiness* (1824), Augustus M.Kelley Publishers, New York, 1963. Thompson, W., *Labour Rewarded, the Claims of Labour and Capital Conciliated or How to Secure to Labour the Whole Product of Its Exertion* (1827), Augustus M.Kelley Publishers, New York, 1969.

⁶ Bkz. Dobb, M., a.g.k., 1985, s.137. K.Marx’ın, T.Hodgskin’in *Sermayenin İddialarına Karşı Emeğin Savunusu (Labour Defended Against the Claims of Capital, 1825)* kitabı için “hayranlık duyulacak çalışma” ifadesini kullanmaktadır (Marx,K., *Capital*, Vol.1, Everyman’s Library, Londra, 1967, s.375).

⁷ Bkz. Dobb,M., a.g.k., 1985, s.138.

⁸ Bu konuda bkz. Marx, K., a.g.k., 1967, s.551-552.

⁹ Lenin,V.I., “The International Socialist Congress in Stuttgart,” *Collected Works*, Vol.13, Moskova, 1978, s.77.

¹⁰ Sweezy,P., *The Theory of Capitalist Development, Principles of Marxian Political Economy*, Monthly Review Press, 1968, s.55.

¹¹ Sweezy,P., a.g.k., 1968, s.270.

¹² Sweezy,P., a.g.k., 1968, s.271.

¹³ Karl Marx, her işvereni sermayedar kabul etmez. Bir işverenin “sermayedar” haline gelebilmesinin önkoşulu, işçi sömürsünden kaynaklanan bir sermaye birikiminin olması ve işverenin beden çalışmasının dışına çıkmasıdır; diğer bir deyişle, “basit yeniden üretim” yerine “genişletilmiş yeniden üretim”e geçmesidir. Marx, sermayedar olmayan işverenleri “küçük patron” (“Kleinmeister”) olarak tanımlamaktadır: “We saw in a former chapter, that a certain minimum amount of capital was necessary, in order that the number of labourers simultaneously employed, and, consequently, the amount of surplus value produced, might suffice to liberate the employer himself from manual labour, to convert him from a small master into a capitalist, and thus formally to establish capitalist production.” (Marx,K., *Capital*, Progress Publishers, s.217) Kapital’in birinci cildinin Türkçe baskısında “işvereni küçük bir patrone bir kapitaliste dönüştürecek” ifadesi kullanılmaktadır (Marx, K., *Kapital*, Cilt 1, 2. Baskı, Sol Yay., Ankara, 1978, s.345). Marx’ın ifadesi “küçük bir patron” veya “patronun küçüğü” değildir; ayrı bir toplumsal kategori olarak “küçük patron”dur, sermayedarlaşmayan işverendir.

¹⁴ Emperyalist sömürü ve kapitalistin kârının kaynağının çeşitlenmesi konusunda yazdığım iki kitap 39 yıl önce Tüm İktisatçılar Birliği (TİB) tarafından yazarı belirtilmeden yayımlanmıştı: *Günümüzde Emperyalist Sömürü Mekanizması*, Tüm İktisatçılar Birliği Yay., Ankara, 1975; *Kapitalizmde Kârın Kaynağı Üzerine (Artık Değer ve Tekel Kârı Sömürüsü)*, Tüm İktisatçılar Birliği Yay., Ankara, 1975. Her iki kitaba da www.yildirimkoc.com.tr sitesinden ulaşılabilir.

¹⁵ Kapitalizmin yarattığı çehennem, Avrupa işçi sınıflarının bu koşullara tepkileri ve sermayedar sınıfın işçi sınıfını sistemle uyumlaştırması konusunda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Koç, Y., *Avrupa İşçi Sınıfları, Kapitalizmin Mezar Kazıcılığından Siyasetizliğe*, Epos Yay., Ankara, 2011, s.103-184. Avrupa işçi sınıflarının günümüzdeki yaşama ve çalışma koşullarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz., Koç, Y., a.g.k., 2011, s.55-102.

¹⁶ Cliff, T., “Economic Roots of Reformism,” *Socialist Register*, 1957.

¹⁷ Bu konuda bkz. Emmanuel, A., *Unequal Exchange, A Study of the Imperialism of Trade, with Additional Comments by Charles Bettelheim*, NLB, London, 1972. Tartışmaların özeti için bkz. Munck, R., a.g.k., 1988, s.195-196; Amir, S., *Accumulation on a World Scale*, Vol.1, MR Press, New York, 1974, s. 22 ve 26.

¹⁸ Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işsizlik oranı düzeyi ve artışı, yüksek ve daha da yükselen işgücüne katılım oranları çerçevesinde değerlendirilmelidir.

¹⁹ "Ücreti şirketin performansıyla bağlantılı kılan mali katılım planları çeşitliliği ve hisse senedi sahipliği programları 1980 yılından beri Avrupa Birliği üyesi devletlerin çoğunda hızla artmıştır." Waddington, J.-Hoffmann, R., "Trade Unions in Europe: Reform, Organisation and Restructuring," Waddington, J.-Hoffman, R. (ed.), *Trade Unions in Europe, Facing Challenges and Searching for Solutions*, ETUI, Brussels, 2000, s.49.

²⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Koç, Y., "Lenin ve Emperyalizm Kuramı," *Bilim ve Ütopya*, Sayı 235, Ocak 2014, s.23-39.